

Маріан ГАЙДОШ,
доктор філософії, професор,
старший науковий співробітник
Інституту суспільних наук
Словацької Академії Наук, Кошице

ДО ДЕЯКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЛОВАЦЬКО- УКРАЇНСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ

Розвиток транскордонних відносин між Закарпаттям та регіонами Східної Словаччини, окрім іншого, відзначає той факт, що Україна не є членом ЄС і шенгенської зони. З цього випливають конкретні питання, пов'язані з візовою проблематикою та міграційною політикою обох країн. Це коло питань впливає не тільки на транскордонні відносини сусідніх регіонів, але й на економіку, політику та безпеку населення обох країн.

Ключові слова: прикордонний регіон, словацько-українські відносини, міграція, віза.

Більше ніж через двадцять років після закінчення холодної війни та припинення існування радянських сателітних режимів змінилися відносини між людьми і між країнами. Багато фактів та проблем ми сьогодні оцінюємо в іншому світлі. Замість обіцяного раю на землі, ми маємо глобальну фінансову, фіскальну, економічну та ціннісну кризу. Хоча холодна війна закінчилась, нас непокоять проблеми тероризму. Ми маємо незалежні держави та економічну свободу, але значно збільшилось безробіття, і громадян не задовільняє пожадливий, бюрократизований, а часто і корумпований адміністративний апарат.

У зв'язку з цим їх непокоїть зростаюча соціальна незахищеність і відчуття розпаду традиційних цінностей, а також страх через наявні кліматичні зміни, до яких, визнаймо, ми не готові. Отже, ми маємо демократію з політиканством, відчуженням громадянина від суспільного управління, ми віримо у стійке зростання, але не віримо у своє майбутнє, пенсійне забезпечення. Якщо ми дивимося в ближче чи віддаленіше

майбутнє світу Європейського Союзу (далі ЄС) чи Словаччини, ми бачимо там багато можливого позитиву, але також і негативу, можливостей, але також і загроз [2, с.4].

Карпатський регіон представляє до певної міри простір для модельної ситуації Центральної Європи. Йдеться про територію, яка хоч і ніколи не була типовим історичним перехрестям, але вона мусила впоратись з усіма наслідками, до яких призвели історичні зміни, особливо вродовж останніх століть. Вона знаходиться на рубежі західного і східного християнства, а також типів цивілізації не тільки з різними економічними і політичними атрибутами, але й філософськими та культурними параметрами.

Її характеризує особливо різноманітний етнічний та релігійний склад, який залишився, в принципі, стабільним, незважаючи на велику кількість державно-правових змін. Це, свого роду, Європа в мініатюрі, у якій живуть слов'яни, германці, латиняни, євреї і роми, східні та західні слов'яни, католики західного і східного обрядів, православні, протестанти аугсбурзького і гельветського віросповідання, євреї ортодоксального і неологічного напрямку та багато прихильників сект. Очевидно, з цього випливає відносно велика толерантність населення Карпатського регіону до цих відмінностей. Воно приймає всі меншини, тому що тут ніколи не було очевидної більшості і люди в цьому регіоні могли матеріально і соціально вижити лише за допомогою спільних зусиль до взаємоповаги.

Правда, виникали і непорозуміння, які були, як правило, імпульсами ззовні, вони не мали первинно етнічний і насильницький характер. Але не можна виключити такий вихід, який сучасна неспокійна доба, наповнена соціальною і релігійною напруженістю в країнах т. зв. третього світу, з можливими масовими міграційними процесами, може викликати [2, с. 11]. У цьому напрямку особливість цієї території полягає, передусім, в тому, що йдеться про прикордонний регіон. Через мас-медіа іноді звучать думки, що в даний час нас кордони не розділяють, але об'єднують. Але, по суті, йдеться лише про застаріле гасло з шістдесятих років минулого століття.

Реально в історії прикордонним регіонам ніколи у розвитку не віддавали перевагу, а саме з геостратегічних причин, тому що кордон сприймали як лінію, яка відділяє, чи то від ворога, чи від будь-якого конкурента. Під час існування кордонів в думках людей загалом домінувало уявлення загрози, і тому кордон відділяв, причому прикордонна територія була буферною територією, територією воєнних просторів, територією, яка закрита для простого населення. Це автоматично відносить прикордонні регіони до маргінальної позиції. Вона, в свою чергу, може набувати відносної форми і її відносність залежатиме від того, які параметри її визначають в окремих контактних країнах [3, с. 9 – 10].

Для словацько-української прикордонної зони, яку на словацькій стороні складають округи Требішов, Михайлівці, Собранці та Сніна, характерним є те, що йдеться про територію з високим рівнем проблематичності, яка розташована на зовнішньому кордоні Європейського Союзу. Йдеться про проблемну територію не тільки на словацькому боці кордону, але також, ще в більшій мірі, і в українській прикордонній зоні. При цьому слід узяти до уваги те, що йдеться про прикордонну зону з високим рівнем соціальних патологічних явищ економічного характеру (контрабанда товарів) і гуманного характеру (нелегальна імміграція), за якими часто слідує різні кримінальні злочини. На думку Л. Фалтяна, з погляду соціально-економічної ситуації словацька частина прикордонної зони характеризується:

- високим рівнем безробіття;
- найнижчими середніми заробітними платами в Словаччині;
- інвестиційною залежністю;
- трудовою міграцією за межі території прикордонних округів [4, с. 68 – 69].

У цьому контексті слід взяти до уваги те, що мова йде не тільки про особливість словацько-українського прикордонного регіону. Вищезгадана північно-південна смуга найсхіднішої частини Словаччини є продовженням т. зв. «східної стіни» (яка проходить на польській території) – безперервної маргіналізованої території смуги східної Польщі, яка проходить з

півночі на південь, разом з контактною територією України і північно-східної Угорщини (також з високим рівнем соціально-економічних проблем). Ще десять років тому вона була влучно названа «маргінальною східною стіною ЄС» [4, с.71]. Саме тут накопичуються проблеми економічні та соціальні, разом з якістю людських ресурсів та інфраструктурним забезпеченням, а також з наявним людським потенціалом, який, однак, в умовах ринку не є достатньо активним та конкурентоспроможним. Проблеми з людськими ресурсами таким чином постійно зростають, погіршується демографічна та освітня структура населення, через що знижується якість людських ресурсів, важлива для зміни їх траєкторії розвитку.

У Словаччині під час процесу трансформації суспільства відбулося порушення соціально-просторового балансу, поглиблення регіональних диспропорцій і концентрація соціальних, економічних та інфраструктурних проблем та проблем народонаселення у певних регіонах [10, с. 24 – 30; 16, с. 245 – 249]. Типовим прикладом цього явища є саме регіон, який утворюють округи на словацько-українському прикордонні. Для більш повної картини потрібно знати й інші фактори, які впливають на його розвиток, напр.: довготривалий занепад сільського господарства, низький рівень освіти, висока частка ромського населення, недостатня та невідповідна промислова структура, мережа доріг та залізнична мережа і т.д.

Відносини Словацької Республіки (далі СР) з Україною можна охарактеризувати як дружні, добросусідські, без негативних історичних ремінісценцій. Зацікавленість Словаччини розвивати взаємні політичні, економічні та соціальні контакти з Україною впливає з безпосередньої фізичної близькості обох країн. Тим не менш, різна якість внутрішнього середовища Словаччини та України, а також той факт, що Україна є єдиною сусідньою країною СР, яка знаходиться за межами інтегрованого простору загальних правил і стандартів Європейського Союзу і НАТО, є проблемою для налагодження тісніших зв'язків, що негативно проявляється і в можливостях для розвитку транскордонного співробітництва [1, с.10] Лімітуючим фактором у взаємних контактах є те, що СР як

країна-член ЄС повинна виходити з рамок політики і відносин, які стосовно України застосовує ЄС.

СР підтримує Україну як незалежну і суверенну державу в її нинішніх кордонах, розвиток її плюралістичної демократії, політичної та економічної стабільності як передумови регіональної безпеки. Докладає зусиль для збереження активного діалогу з Україною як важливим партнером з транзиту стратегічної сировини. СР зацікавлена в тому, щоб Україна після виконання критеріїв стала членом НАТО та ЄС. Розвиває спільні дії, спрямовані на боротьбу з організованою злочинністю, нелегальною міграцією і на гарантування безпеки.

У словацько-українських відносинах після 1990 року можна визначити мінімально дві проблеми, про які офіційно рідко говориться. Перша проблема полягає в незгодженості методу і нездатності обох сторін знайти спільну мову в питанні транзиту російських енергетичних ресурсів через свою територію. Ми не будемо тепер приділяти цьому питанню особливу увагу, оскільки не йдеться про специфічну проблему відносин прикордонних регіонів. Нещодавно підтримав системне вирішення цієї проблеми також міністр закордонних справ Мирослав Лайчак, який, до речі, заявив, що: «Потрібно знайти модель, де буде з одного боку весь ЄС, а з іншого боку Росія та Україна» [17, Доступне в інтернеті].

Другою проблемою є так зване русинське питання, яке бере свій початок у минулому і полягає у відмінному визначенні, а тим самим і становищі представників даної етнічної групи в Словаччині (етнос) і в Україні (субетнос). В 1994 р. українська сторона звернулася до Словаччини з пропозицією створити спільну Комісію у справах національних меншин. В її інтересах було, щоб словацький уряд не підтримував русинську меншину, тому що цим самим він опосередковано підтримує русинський сепаратизм у сусідній Закарпатській області. Йдеться про делікатне питання, і, незважаючи на різницю у сприйнятті і підході в обох країнах, воно не вплинуло на розвиток прикордонних відносин.

Етнополітичні процеси, які відбуваються на Закарпатті, є досить складними. На початку 90-их років відбулася

гіперполітизація національно-культурних рухів та об'єднань. Деякі з них пройшли поступовою трансформацією з національно-культурних у громадсько-політичні організації (об'єднання). У частини відбувся фактичний розкол і створення помірнього та радикального крила. Внутрішні розбіжності часто обґрунтовуються особистими амбіціями окремих керівників, а також їх намаганням отримати дотації з державного бюджету. Механізм взаємовідносин між національними меншинами та центральними чи місцевими органами влади через національні організації фактично призводить до їх перетворення на політичні суб'єкти. В рамках окремих національних суб'єктів утворюються національні політичні еліти і формуються групи професійних діячів. Декілька років тому я висловив припущення, що у відносно близькому майбутньому представники етнічних груп на Закарпатті будуть висувати конкретні вимоги політичного характеру, претендуючи на безпосередню участь у політичних структурах та управлінні регіону чи його частини [5, с. 35 – 46]. Я помилявся, мабуть, тільки у визначенні часу.

Відносини між словаками і русинами чи українцями на території Словаччини не належать і навіть в минулому не належали до конфліктних. Пріоритетом є скоріше проблема ідентичності і внутрішнього розвитку цієї меншості. Контакти між словаками і русинами можна охарактеризувати як взаємовідносини між звичайним населенням. Відносини між широкими верствами населення обох національностей упродовж століть по суті є хорошими, дружніми і доброзичливими, що зумовлюється їх слов'янським характером, мовною і культурною близькістю, а також спільною долею і майже однаковою позицією в національній структурі колишньої Угорщини. Релігійна та етнічна різноманітність східної Словаччини і як результат – щоденне протистояння людей, які належать до різних церковних і мовних громад, відобразились і у формуванні суспільних відносин, яким була необхідна взаємна толерантність [11, с. 39-51].

Словацько-русинська етнічна межа була з моменту її утворення простором інтенсивних процесів, які відобразились в матеріальній культурі, мові і в релігійній сфері. На прикордонній

території часто співіснували обидві етнічні групи в одному володінні, а нерідко і в одному селі [14, с.182]. Ця тенденція триває і сьогодні, це підтверджують висновки, до яких прийшли співробітники Інституту суспільних наук САН [див.: 6, 7, 9, 12, 13, 15], які займаються даною проблематикою.

Закарпаття є типовим прикордонним регіоном, за допомогою якого Україна граничить з чотирма країнами Центральної Європи. Через нього проходять значущі енергетичні та транспортні траси в напрямку на захід. Це, а також інші факти, представляє величезний потенціал для розвитку міжнародних відносин економічного, науково-технічного, гуманітарного і політичного характеру.

Крім позитивних сторін, цей факт приносить у даний час і цілий ряд проблем. Регіон Закарпаття знаходиться на трасі легальної, а також нелегальної еміграції в Європу. Міграція є проблемою не лише двох країн. У нинішній час вона уже сильно впливає на міжнародні події. Після вступу Словаччини в ЄС та шенгенської зони Словаччина взяла на себе зобов'язання розбудовувати та вдосконалювати систему інтегрованого захисту кордонів ЄС.

Тому є недоцільними бульварні вислови типу: «Після вступу до Шенгену створилася нова залізна завіса». Лише неук та той, хто зовсім не знає ситуації до 1989 року, може перейняти і повторювати дану фразу та сприяти, таким чином, створенню сучасних міфів.

Але залишається той факт, що і надалі існує багато проблем, які ускладнюють взаємовідносини. Постійно відкритою проблемою залишається питання візового режиму. Оскільки простір для публікації строго визначений, я не буду детально зосереджуватися на цьому питанні, яке пов'язане з оформленням віз. Я хочу лише відзначити, що як на словацькій, так і на українській стороні існують резерви, які можуть сприяти поліпшенню цього процесу. Незважаючи на це, наведу декілька фактів. За даними моніторингового звіту української громадської ініціативи «*Європа без бар'єрів*», директором якої є Ірина Сушко, про візову практику консульств 20 країн шенгенської зони в Україні, словацькі консульські установи отримали в загальному рейтингу четверту

позицію [19, с. 1-2]. У 2009 році словацькі консульські установи видали громадянам України понад 27 000 віз [19, с. 4]. У 2010 році з 22 820 заяв на отримання віз було позитивно оформлених 22 657 [18, с. 19], а в 2011 році з 40 882 заявників на отримання візи – 40 381 громадян України [18, с. 18].

У статті ми спробували окреслити деякі проблеми, які є специфічними для словацько-українського прикордонного регіону в порівнянні з прикордонними областями інших держав-сусідів Словаччини. Вирішальну роль у цьому напрямку відіграє той факт, що Україна є єдиною сусідньою країною, яка не є складовою Європейського Союзу і НАТО. З цього випливає відмінний режим на кордоні, який визначає розвиток транскордонних відносин між Закарпатською областю і Пряшівським, а також Кошицьким краєм. З нього походять, головним чином, питання, пов'язані з візовою проблематикою та міграційною політикою обох країн, а також ЄС. Це коло питань, які мають вплив не тільки на транскордонні відносини сусідніх регіонів, але впливають також на економіку, політику і безпеку населення обох країн.

Резюме

У статті окреслені деякі проблеми, характерні для словацько-українського прикордонного регіону в порівнянні з прикордонними областями інших держав, які граничать зі Словаччиною. Початкова відмінна якість внутрішнього середовища Словаччини і України впливає з факту, що Україна є єдиною сусідньою країною, яка знаходиться за межами інтегрованого простору спільних правил ЄС і НАТО. З цього випливає відмінний режим на кордоні, який визначає розвиток транскордонних відносин між Закарпатською областю і Пряшівським, а також Кошицьким краєм. З нього походять, головним чином, питання, пов'язані з візовою проблематикою і міграційна політикою обидвох країн, а також ЄС. Це коло проблем, які мають вплив не тільки на транскордонні відносини сусідніх регіонів, але впливають на економіку, політику, безпеку і соціальний розвиток населення окремих держав.

Список використаних джерел

1. BENČ, Vladimír et al. *Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja*. SFGP, Bratislava : 2006, s. 10. ISBN 80-89244-15-7.

2. DANILÁK Michal. *Globálne riziká a ich lokálne dopady*. LYNX – s.r.o. Košice : 2011, [www.lynx.sk/content/documents/Globalne riziká a ich dopady.pdf](http://www.lynx.sk/content/documents/Globalne_rizika_a_ich_dopady.pdf).

3. FALŤAN Lubomír. *Prihraničné regióny a euroregionálna spolupráca*. In Lubomír Falťan (ed.) *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch. (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny)*. Interlingua, Bratislava 2004. ISBN 80-85544-37-7, s. 9-10.

4. FALŤAN Lubomír (2004). *Euroregióny a regionálny rozvoj na Slovensku*. In Lubomír Falťan (ed.) *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny)*. Interlingua, Bratislava 2004. ISBN 80-85544-37-7, S. 67-70.

5. GAJDOŠ, Marián (1998). *Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku a možné riziká etnického konfliktu*. In *Pravdepodobné riziká a ohrozenia v strednej Európe a tendencie ich vývoja : riziká vplývajúce na bezpečnostnú situáciu v SR*. - Bratislava : NR SR, 1998, s. 35-46.

6. GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav - MUŠINKA, Mikuláš. *Rusíni / Ukrajinci v zrkadle polstoročia : Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945*. Prešov - Užhorod : Universum, 1999. 157 s. ISBN 80-967753-5-9.

7. GAJDOŠ, Marián - HOMIŠINOVÁ, Mária - KONEČNÝ, Stanislav - BAUMGARTNER, František - FRANKOVSKÝ, Miroslav - ŠUTAJ, Štefan. *Rusíni / Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia : K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov : Universum, 2001. 148 s. ISBN 80-967753-9-1.

8. GAJDOŠ, Marián et al.: *Medzietnické vzťahy v národnostne zmiešaných oblastiach Karpatského euroregiónu. Stav a možnosti ich monitorovania*. Vydal : Prešovská spoločnosť pre integráciu Slovenska, Združenie prihraničných orgánov samosprávy Zakarpatska, Užhorod – Prešov 2002.

9. GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav. *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 - 1995) : Výber z dokumentov I.* Prešov : Universum, 2005. 209 s. ISBN 80-89046-34-7.

10. GAJDOŠ, Peter (2004). *Vývojové zmeny sociálno-priestorovej situácie Slovenska s prihliadnutím na prihraničné regióny.* In *Lubomír Falt'an (ed.) Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch. (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny).* Interlingua, Bratislava : 2004, s.24-30. ISBN 80-85544-37-7.

11. KONEČNÝ, S. *Slovensko – rusínske vzťahy na Slovensku v období historických prelomov do konca 19. storočia. Carpatica – Karpatyka 17: Ukrajins'ko – slovac'ki vzajemyny v haluzi istoriji, literatury ta movi. Užhorod: Užhorods'kyj nacional'ny universitet, 2002, s. 39-51.*

12. KONEČNÝ, Stanislav - BAUMGARTNER, František - FRANKOVSKÝ, Miroslav - GAJDOŠ, Marián. *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku : Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002.* Prešov : Róbert Vico, 2002. 128 s. ISBN 80-89041-64-7.

13. KONJEČNI, Stanjislav. *Kapitoly z istoriji Rusyniv na Sloveňsku: v konstektstji rozvoja karpat'skych Rusyniv od najstaršych časiv. Prjašiv: Rusyn i Narodny novyvyky, 2009, 190 s. ISBN 976-80-88769-99-6.*

14. KONEČNÝ, S. *The Status of Ruthenians in the Skovak Region, to 1944.* In *BEST, Paul – STEPIEN, Stanislaw (Eds.). Does a fouerth Rus'exist ? Concerning cultural identity in the Carpathian Region.* Przemysl; Higganum: Poludnniwo-wschodni instytut naukowy w Przemys'lu, 2009, s. 179-196. ISBN 978-83-60374-09-2.

15. VIROSTKOVÁ, Anna. *Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia.* In: *SOPOLIGA, Miroslav (Ed.). Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát : Problémy akulturácie, asimilácie, identifikácie.* Svidnik: Múzeum ukrajinskej kultúry, 2011, 512 s. (s. 239-251). ISBN 978-80-89392-42-1.

16. VÝROSTOVÁ, Eva. *Regionálna ekonomika a rozvoj. Iura Edition, Košice : 2010, s. 240-249. ISBN 978-80-8078-361-7.*

17. *Sme*, 29.6.2012. Dostupné na internete. <http://ekonomika.sme.sk/c/4912840/lajcak-sme-proti-poskytnutiu-pozicky-ukrajine-na-tranzit-plynu.html>.

18. *Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike 2011. Odbor analýzy rizík a koordinácie Úradu hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru. Bratislava : 2011, s. 19.*

19. *SUŠKO Irina: Konzuláty EÚ na Ukrajine by mali zjednodušiť vízové procedúry. Dostupné na internete www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=1269.*

Development of cross-border relations between Transcarpathian region and the region of Eastern Slovakia, among other things, determines the fact that Ukraine is not a member of the EU and the Schengen zone. It follows in particular issues related to visa and migration issues in both countries. This range of issues that have an impact not only on cross-border relations of neighboring regions, but also impact on the economy, politics and security of the population of both countries.

Keywords: border region, the Slovak-Ukrainian relations, migration, visa.

Развитие трансграничных отношений между Закарпатьем и регионами Восточной Словакии, помимо прочего, отмечает тот факт, что Украина не является членом ЕС и Шенгенской зоны. Из этого вытекают конкретные вопросы, связанные с визовой проблематикой и миграционной политикой обеих стран. Этот круг вопросов влияет не только на трансграничные отношения соседних регионов, но и на экономику, политику и безопасность населения обеих стран.

Ключевые слова: приграничный регион, Словацко-Украинские отношения, миграция, виза.